

THE CITIES OF 20TH CENTURY BANAT. LITERARY MAPPINGS

Teodora Ecaterina Dancău

PhD Student, West University of Timișoara

Abstract: Observed in its Central-European context, the Banat region, this border region which binds Central Europe and the Balkans (Marcel Cornis-Pope, John Neubauer, Nicolae Harsanyi, Literary Production in a Marginocentric Cultural Node: The Case of Timișoara, 2006), develops multi- and intercultural phenomena described by outlined linguistic and confessional interactions. These features can be noticed by a proper analysis of its main urban nodes: Arad, Caransebeș and Timișoara. Because reading the text has been a form of reading the city (Richard Lehan, The City in Literature. An Intellectual and Cultural History, 1998), the literary texts which describe these cities are a viable method of understanding these spaces. As the literary discourse can also be considered as document, the volume „Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă”, coordinated by the two professors from Timișoara, Adriana Babeți and Cornel Ungureanu, published in 1998, at Polirom Publishing, proposes a series of fragments which focus on these spaces essential for the geography of the Banat region, in the chapter entitled „Micro-armonia”. Because the city is also a subjective cultural construct for each author, the literary text is complementary to the historical method which has an objective approach in trying to reconstruct the past.

Key-words: Banat, the 20th century, literary cartography, intercultural communication, multilingualism.

În capitolul „Modele de societate. Mediarea realității” din lucrarea „O teorie a secundarului. Literatură, progres și reacțiune”, Virgil Nemoianu propune conceptul de „model de societate”, pe care îl definește drept „secțiune transversală prin realitate”, „topos extins, o imagine amplă, un construct estetic selectat cu grijă, pentru un scop sau altul, de un autor care, astfel, își exercită liberul arbitru; este o masă împietrită de conținut, acesta fiind suficient de bine

cunoscut pentru ca referința sau aluzia la vreuna dintre părțile sale să evoce imediat întregul”¹. Fără îndoială, o asemenea idee nu există independent de un sistem de valori care țin de istorie, de cultură, de tradiție, influențe sau identitate, în fond, toate acestea fiind privite din punctul de vedere al evoluției. Realitatea socială care duce la conturarea modelului implică în primul rând evenimentele istorice care o structurează și îl transformă pe acesta într-o „versiune convenabilă”, într-un „substitut ideal”² al realității, rezultat în urma unor procese de negociere. Vorbim astfel despre o încercare imperfectă de oglindire, despre, în termenii aceluiași teoretician, „autoreflexare, semnificativ deformată, a realității sociale”³.

În literatură, *modelul social* poate fi pretextul pe care o scriere literară „îl manipulează, îl explorează, îl descoperă sau îl redescoperă”⁴, îl prezintă mimetic, prin *analogie* și *intenție* sau îl destructurează, fără a pierde însă contactul cu sensurile sale proprii, căci actul literar oferă realității „posibilitatea de a supraviețui și valabilitate, reducându-i anvergura, perfecțiunea și cuprinderea – într-un cuvânt, domesticind-o”⁵. Dincolo de caracterul inerent subiectiv, textul literar depune și o mărturie obiectivă despre epoca sa și, implicit, despre spațiul pe care este proiectată societatea. Putem recunoaște aceste detalii obiective într-un text ficțional printr-o cunoaștere adecvată a istoriei *modelelor sociale* ale arealului pus sub observație, astfel argumentând valoarea documentară a operelor literare.

Particularizând, dacă ne referim la componentele spațiului urban: locul pe care acesta îl ocupă, timpul în care este surprins și mulțimea care îl locuiește, putem ajunge la formularea unor *modele sociale* diferite în epocile pe care le traversează orașul, în fond, la variante ale acestuia. Cu siguranță, textele literare care își proiectează acțiunea într-un astfel de context vor revela sugestii de realitate obiectivă, palpabilă, care trec de filtrul actului de ficțiune. Ajungem astfel la concluzia lui Richard Lehan: „a citi textul este o formă de a citi orașul.”⁶

În „*Poetica spațiului*”, Gaston Bachelard propune o metodă de lucru care să valorizeze *destinele trăite* configurate în operă prin descoperirea semnificațiilor spațiilor intimității.

¹Virgil Nemoianu, *O teorie a secundarului. Literatură, progres și reacțiune*, București, Editura Univers, 1997, p.144.

²Idem, p. 138.

³Idem, p. 146.

⁴Idem, p. 138.

⁵Idem, p. 130.

⁶„Reading the text has been a form of reading the city.” (Richard Lehan, *The City in Literature. An Intellectual and Cultural History*, Berkely/ Los Angeles/ London, University of California Press, 1998, p. 8).

„Topo-analiza poartă marca unei toponimii”⁷ și *localizează* memoria. După această etapă, hermeneutica poate să „determine centrii de destin, debarasând istoria de țesutul ei temporal conjunctiv”⁸. Fie că privim în timpul și spațiul unui text, așa cum sunt trasate de autor, fie că pătrundem cu mijloacele teoretice de înțelegere a textului ori cu interpretări personale în universul privat al personajelor sau că urmărim etapele de formare ale unui scriitor și, implicit, geografiile prin care acesta trece, rezultatul nu poate să fie decât acela al îmbogățirii viziunii noastre despre un produs literar. „Prin spațiu, în spațiu găsim frumoasele fosile ale duratei concretizate prin îndelungi stări pe loc”⁹. Iar *locul* este un concept relațional, „istoric sau preocupat de identitate”¹⁰, care este, la rândul lui, obiect de studiu pentru aria geografiei literare, ca modalitate validă prin care istoria literară poate fi scrisă.

Pentru demersul nostru de cercetare am ales *orașul*, realitate cu definiții variabile în funcție de specificul disciplinei care îl are drept subiect, ca *loc* al cartografiilor literare.

Pentru Max Weber, „se poate încerca în diverse moduri definirea conceptului de „oraș”. Toate aceste moduri au în comun un singur lucru: oraș este, în fiecare caz, o așezare (cel puțin relativ) închisă, o localizare, nu una sau mai multe locuințe amplasate unele lângă altele. Dimpotrivă, în orașe (dar nu numai în ele) se obișnuiește ca toate casele să stea aproape unele de altele, astăzi chiar perete în perete. Reprezentarea obișnuită atribuie cuvântului „oraș” caracteristici pur cantitative: este o localitate mare”¹¹.

Așa cum ne arată Richard Lehan, orașul, în sensul modern al cuvântului, este o moștenire iluministă care, în timpul procesului de evoluție, și-a dezvoltat trei dimensiuni. Orașul este centru comercial, industrial și scenă a lumii¹². Generalizând, putem vorbi despre o identitate urbană care își revelează valorile culturale secrete¹³, prin diversitatea pe care o presupune o astfel de organizare umană și prin mulțimea care o ocupă. O astfel de concentrare socială, pozitivă în termenii de evoluție a societății, conține și posibilitatea eșecului: „[...] sensul orașului devine

⁷ Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, București/Pitești, Editura Paralela 45, 2003, p. 45.

⁸ Idem, p. 41.

⁹ Idem, *ibidem*.

¹⁰ M. Auge, *Non-places: Introduction to the Anthropology of Supermodernity*, Londra, 1995, p. 78 apud Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi. Vol. I. Muntenia*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003, p. 9.

¹¹ Max Weber, *Orașul*, București, Editura All, 2013, p. 7.

¹² „I see the modern city evolving through three stages of development – a commercial, industrial, and world stage city” (Richard Lehan, *The City in Literature. An Intellectual and Cultural History*, Berkely/ Los Angeles/ London, University of California Press, 1998., p. 3).

¹³ „[...] an urban identity [...] reveals our secret cultural values” (Idem, p. 6).

mai dens, până ajungem să vedem orașul prin semnificații istorice sau până acesta se estompează într-o viziune opacă”¹⁴. Ceea ce are sens pentru istorie pune în umbră manifestările individuale. Pentru istoria culturală, care, după cum arată Richard Lehan, este dependentă de relația pe care o dezvoltă cu literatura, *orașul este locul unde omul și natura se întâlnesc*, cu scopul de a-și influența reciproc evoluția, rezistența în timp și capacitatea de a-și reconfigura structurile. Perioadele pe care orașul le traversează sunt inevitabil diferite. Unul este orașul luminilor, care modelează viața locuitorilor săi prin sistem politic și organizare, altul este orașul postmodern, oglinda alienărilor, a anonimatului și a înstrăinării omului față de propria definiție. *Sistemele imaginative*, nu cele *conceptuale* sunt modalitățile de reflectare a țesutului urban. Asupra lor se oprește autorul, căci *a citi orașul înseamnă a citi cartea*. Prin cazul Londrei și al Parisului, Richard Lehan propune un model de raportare la textul literar ca mod complementar metodei istorice de a exprima un proces de formare și evoluție. Întâlnim această preocupare și în zona de analiză a geografiei literare, așa cum o știm din lucrările lui Franco Moretti în aria romanului european, la Cornel Ungureanu, cu un interes orientat spre cartografierea Europei Centrale, a literaturii românești și, recent, a literaturii Banatului și, nu în ultimul rând, mult mai țintit, la Andreea Răsuceanu, cercetătoare care are în vedere universul spațial în romanele lui Mircea Eliade. Nu ne propunem să definim sau să descriem această modalitate de abordare a textului literar, ci vom încerca să urmărim cum apar orașele bănățene (Arad, Lugoj, Caransebeș, cu accent pe Timișoara) în câteva texte a căror componentă literară este dominantă, chiar dacă am avut în vedere articole de ziar, scrisori ori pagini de jurnal, așadar texte de graniță din punctul de vedere al genului.

Banatul. Regiune de graniță. Două nuclee urbane: Arad, Caransebeș

În încercarea de a defini specificul Europei Centrale ca spațiu al unor țări mici care oscilează între doi mari poli de putere, „*Cortina*” lui Milan Kundera ne oferă o variantă de răspuns: „Europa Centrală. La urma urmei, ce este Europa Centrală? Ansamblul micilor națiuni situate între două puteri, Rusia și Germania. Liziera orientală a Occidentului. Fie, dar despre ce națiuni e vorba? Cele trei țări baltice fac parte din ea? Dar România, trasă de Biserica Ortodoxă înspre est, iar de limba romanică înspre vest? Dar Austria, care multă vreme a reprezentat centrul politic al acestui ansamblu? [...] Pe de altă parte, au manifestat oare toate aceste națiuni o voință

¹⁴„[...] the meaning of the city becomes more dense, until we see the city through layers of historical meaning, or until it blurs into the opaque vision.”, (Idem, p. 5).

clară și permanentă de a crea un ansamblu comun? Nici pomeneală. Timp de câteva secole, mare parte din ele au aparținut unui mare stat, Imperiul Habsburgic, de care însă, la sfârșit, nu doreau decât să scape.”¹⁵ Europa Centrală și-ar defini ca dominantă o stare de confuzie, în care reperele sunt zdruncinate din temelie, determinând-o să fie un câmp al marilor schimbări de viziune, o zonă disputată permanent. Statutul ei problematic ar avea două mari direcții, pe care Jacques Le Rider le descrie după cum urmează: „În lipsa unei definiții favorabile a Europei Centrale, din punctul de vedere al altor popoare decât cele germanice, se poate încerca o definire a ei *ex negativo*, ca o comunitate de destin în perioadele de criză. Două dintre aceste perioade par caracteristice: perioada care urmează celui de-al doilea război mondial, când Europa Centrală, de-abia eliberată de ororile nazismului și de fascisme, cade sub dominația imperialismului sovietic; apoi conjunctura anilor 1980, când îi vedem pe exilații și pe disidenții antisovietici participând la discuția nostalgică despre Mitteleuropa (la fel cum emigranții anilor 1933 – 1945 de la Praga, Budapesta și Viena, adesea evrei, se întâlneau la Paris, Londra, New York și visau la o Europă Centrală a popoarelor pentru perioada de după război). Pe scurt, ar fi vorba aici de încă o definiție *crizologică* a sentimentului identității central-europene, produs pentru amenințări și tinzând să se estompeze în perioadele mai puțin dramatice.”¹⁶

Volumele de istorie conceptuală coordonate de Marcel Cornis-Pope și John Neubauer care au în vedere Europa Centrală și de Est definesc Banatul drept *regiune de graniță* care leagă Europa Centrală de Balcani. În acest spațiu se filtrează principalele direcții europene, dezvoltându-se astfel un proces de comunicare interculturală inerent în raport cu *locul*. Orașele care se formează aici ilustrează acest dialog al influențelor. Aceeași imposibilitate de a marca strict granițele pe care literatura de specialitate a observat-o la Europa Centrală se manifestă și în zona spațiului bănățean. Nucleele urbane spun aceeași poveste.

Să luăm exemplul Aradului, așa cum apare el în *Scrisorile* Corei Irineu. Într-o subiectivitate aparte a scriiturii, impusă de familiaritatea specifică stilului epistolar, autoarea observă fortăreața Aradului ca un antropolog, dublându-și descrierea cu informația istorică. Fortăreața e *neatinșă, așa cum a fost zidită, sub Maria Tereza, între anii 1764-1779, cu pereți ce ajung aproape cinci metri de grosime, căci opera aceasta, care a costat cincisprezece ani de efort, s-a dovedit, ironia lucrurilor! zădărnicită de înnoiri neașteptate, încă de la împlinirea*

¹⁵Milan Kundera, *Cortina. Eseu în șapte părți*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 51.

¹⁶Jacques Le Rider, *Mitteleuropa*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 27.

ei. Incursiunea ei în acest spațiu este cartografică, scriitoarea înscriind pe harta sa literară indicatori spațiali și sociali (Mureșul, obeliscul ridicat în memoria celor treisprezece generali ai Ungariei, uciși de dictatorul Haynau, *poreclit hiena din Brescia*, palatul cu biblioteca *toată ungurească*, strada Petöfi, numită după ilustrul poet maghiar care *se pare că a fost de aci sau din împrejurimi*). Textul călătoarei din Regat are valențe justificate de sociografie, căci ea fixează în formulele sale discursive eterogenitatea etnică vizibilă inclusiv în arhitectură și în structura vieții culturale a cărei dominante o reprezintă elementul maghiar.

Virgil Nemoianu, în fragmentele pe care „*Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*” le selectează din „*Arhipelag interior*”, conturează un profil al Caransebeșului: *Pentru un oraș atât de mic, de-abia 10-12.000 de locuitori, Caransebeșul era remarcabil de descentralizat. Exista, ce-i drept, această notabilitate de funcții politice, origine socială și educație. Dar, separat de ea, erau oamenii bogați, proprietarii de mori, de abatoare, de ateliere, mulți dintre ei țărănoși și din popor, separat de aceștia ființa ierarhia ecleziastică, cu masivul palat diecezan al ortodocșilor, bisericile unite, comunitățile etnic-religioase ale germanilor, maghiarilor, evreilor și sârbilor, ce reprezentau aproape o treime din oraș, bine înșurubați în propriile valori și ierarhii. Exista chiar și o suburbie complet germană, Caransebeșul Nou, lipită de oraș, dincolo de arcuțul pod metalic peste Timiș, care marca fruntariile locale. E greu de imaginat pentru oamenii de la sfârșitul secolului XX câte autonomii rezidau într-o comunitate atât de mărunță și câtă libertate sau micro-libertate reală, azi pierdută, putea fi încorporată acolo, dincolo de superficialitățile libertăților publice [...]. Și acest nod urban este oglinda la scară mică a Europei Centrale, prin particularități pe care le dezvoltă această *micro-armonie*¹⁷ etnică și confesională, fără respingeri reciproce, ci cu acceptarea și toleranța ce se ivesc dintr-o naturalețe a conviețuirii.*

Timișoara

„Privită prin prisma așezării între două zone geografice și a interferării mai multor culturi și religii, Timișoara s-a remarcat în istoria ei multiseculară ca o urbe cu știința supraviețuirii.”¹⁸

¹⁷Termen care numește un capitol al volumului *Europa Centrală – memorie, paradis, apocalipsă*, coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, București, Editura Polirom, 1998, preluat din volumul omonim al lui Virgil Nemoianu.

¹⁸ Victor Neumann, *Prefață* în Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, Editura Planetarium, 2003, p. 9.

În această primă frază a prefetei monografiei lui Nicolae Ilieșiu, Victor Neumann ne așează față în față cu un spațiu care are curajul rezistenței. Astfel, în Evul Mediu, orașul se află sub conducerea Regatului Ungariei, ulterior a Imperiului Otoman; în epoca modernă, aparține habsburgilor, Monarhiei Austro-Ungare în secolul al XIX-lea și, din 1919, este integrat statului român, împreună cu două treimi ale Banatului istoric. Până în 1940, cunoaște o „perioadă de fertilă stabilitate politică, socială, economică și culturală.”¹⁹ Datorită „spiritului său inconfundabil” care își transmite „mesajul identității sale plurale”²⁰, poate cea mai bună dovadă că aici toleranța a impus o tradiție, din acest areal urban vor începe măsurile de eradicare a comunismului pentru o alternativă democratică a realității politice și sociale.

Pentru că în cele ce urmează vom încerca, fără intenția de a teoretiza, să conturăm, la nivel general, specificul orașului Timișoara, așa cum apare el la câțiva autori la care ne vom referi, trebuie să menționăm că nu ne aflăm pe un teritoriu neexplorat. În studiul „*Literatura – o interfață a culturii urbane a memoriei. Studiu de caz: Timișoara*”, al Adrianei Babeți, apărut în volumul „*Banatul din memorie. Studii de caz*”, coordonat de Smaranda Vultur, (Timișoara, Editura Marineasa, 2008) avem „*Corpusul textelor literare care tematizează Timișoara*”, realizat împreună cu un colectiv format din Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Gabriela Glăvan, Daciana Branea, Alina Radu (română), Simina Birăescu-Melwisch, Patricia Dumescu (germană), Imre Balázs, János Szekernyés, Aranka Bugyi (maghiară) și Ioan Peianov (sârbă). Acest *Corpus* reprezintă o parte substanțială a altor două proiecte (platforme online: Memoria Banatului și Memoria Timișoarei) pentru care pune la dispoziție nu mai puțin de o sută de surse literare. De asemenea, volumul „*Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*”, coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, apărut la Polirom, în 1998, în capitolul „*Micro-armonia*” ne prezintă o selecție a decupajelor literare din care reiese complexitatea orașului.

Așadar, câteva exemple literare decupate din această ultimă sursă. Textul lui Crnjanski, „*Lirika Itake i Komentari*” oferă informații despre păturile sociale și despre caracterul multiconfesional al Timișoarei. De asemenea, prin persoana învățătorului Beria, *care nu scăpa nici o ocazie să ne amintească de drepturile istorice ale sârbilor, mare cunoscător de literatură, înzestrat și cu talent actoricesc*, autorul vorbește despre un anumit tip de erou al locului, a cărui

¹⁹Adriana Babeți, *Literatura – o interfață a culturii urbane a memoriei. Studiu de caz: Timișoara* în *Banatul din memorie. Studii de caz*, volum coordonat de Smaranda Vultur, Timișoara, Editura Marineasa. 2008, p. 18.

²⁰Victor Neumann, op.cit., p. 11.

menire este aceea de a lăsa identitatea națională să se afirme și să fie moștenită de ceilalți. Când idealul îi este anulat (Serbia e aproape învinsă la Verdun), omul se sinucide. Și alți scriitori își vor popula textele cu astfel de eroi.

Tot în acest text, autorul oferă poate cel mai bun exemplu de deschidere culturală, cu o ridicată încărcătură mistică: piariștii, *ordin deloc obscurantist, chiar mason. La ei, sărbătorirea zilei naționale a Ungariei (Idele lui Marte) începea cu Marseieza*. Două reviste literare, cu program, sunt coordonate de aceștia, una în limba maghiară, *Drapelul* și cealaltă în latină, *Tineretul. Destinul* este titlul unei poezii pe care Crnjanski o publică în cea din urmă. Aici, pare să anticipeze inerentele mișcări sociale: *În poezia aceea, în prima strofă, o navă iese în larg. În a doua strofă, se stârnește furtuna. În cea de-a treia, la mal ajunge doar epava*.

Până la a cincea clasă de liceu, moment care culminează cu moartea tatălui, orașul își accentuează procesul de occidentalizare, dezvoltându-se într-un ritm accelerat. Apar primele automobile, moda de la Paris ajunge aici prin Viena, are loc *zborul celui dintâi aeroplan*, teatrul se joacă și în limbile maghiară și sârbă, ba chiar și un circ american își susține reprezentațiile.

Autorul ne descrie și felul în care se desfășoară educația. Un *copil de la oraș*, prieten cu *fiii nobililor catolici*, lua ore de franceză, de engleză, greacă, pictură, frecventa un club de gimnastică și fotbal profesionist. Neagă snobismul acestor activități, căci aceasta este realitatea contextului social. Numele prietenilor este, de asemenea, un indicator al multiculturalității orașului: Kalinfalvi, Jurka Gyula, Kapdebo Elemér și Gică. Intră în contact și cu viața de familie a muncitorilor. Toate astea se întâmplă în apropierea scufundării Titanicului.

Având conturat în minte un proiect național, ne prezintă un dublu al acestui oraș al *nobilimii maghiare și al proletarilor: Era Timișoara sârbească, rămășițele rămășițelor, orașul vechi, muribund, religios până la fanaticism. Diaspora semănând cu Timișoara evreilor [...] totuna cu Timișoara străinilor, ca doi frați siamezi, lipiți spate-n spate. În această Timișoară, fiecare casă sârbească trebuia apărată, ca o baricadă*.

Urmează o serie de autori care surprind perioada interbelică a Timișoarei. Fiecare dintre ei conturează o perspectivă unică asupra acestui spațiu exotic printr-o dublă raportare: cea față de spațiile pe care le cunosc deja, din care decupează detalii cu ajutorul cărora creează reconfigurări spațiale și cea propriu-zisă, prin contactul direct cu orașul în fața căruia aceștia nu rămân indiferenți. Rolul Celuilalt este jucat, pe rând, de Nicoale Iorga („*Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*”), George Călinescu („*Opere. Publicistică I. 1920 – 1932*”),

Camil Petrescu („*Trei primăveri*”), Cora Irineu („*Scrisori bănățene*”), Liviu Rebreanu („*Opere*”, Volumul 18, „*Alte jurnale. 1928 – 1943*”) și Méliusz József („*Orașul pierdut în ceață*”). Punctele comune ale observațiilor scriitorilor surprind o atmosferă generală a centrului urban printr-o serie de caracteristici: procesul de tranziție în care se află Timișoara, îndreptată după 1919 spre valorile și specificul românesc, statutul marginal al românului în raport cu minoritarul conlocuitor, componenta multietnică, multiconfesională și plurilingvismul care favorizează un schimb intercultural activ atât de specific acestui spațiu.

Virgil Nemoianu se prezintă drept bănățean, nu român, *astfel subliniind și o anumită opțiune central-europeană*. În „*Arhipelagul interior*”, încearcă o recuperare a trecutului prin reconstituirea arborelui genealogic al familiei sale. Atenția sa se îndreaptă mai mult spre Banatul montan, însă nici Timișoara nu este dată uitării. Aflăm că în 1700, *Timișoara a fost reconstruită după planurile simetric-raționale frecvente pe atunci în Europa ca și pe alte continente, după cum stimulente, incentive și atracții materiale erau menite să aducă (și au adus) <<pionieri>> din multe părți ale Europei Centrale și de Vest*.

Livius Ciocârlie, în „*Clopotul scufundat*” construiește trasee ușor de urmărit (avem un ghid geografico - literar al orașului). Pentru el, documentul dublează simpla experiență a spațiului. Apelează la hărți, la istorii și monografiile a căror realitate o proiectează literar, ca un tribut adus celor ce le-au elaborat (așa cum vedem în „*Un Burgtheater provincial*”). Nu se rezumă însă doar la acest aspect, ci oferă tabloul complet al orașului. Are în vedere și aspecte de tip gastronomic (rețete explicate, cu o ironie blândă, afectivă, liste cu nume de prăjituri și mâncăruri specifice), menționează feluri de a vorbi sau de a se comporta ale *funcționarilor cu perspective din instituțiile orășenești*, oferă detalii despre educația populației, raportându-se mereu la familia sa (*La Timișoara, tata a început să cumpere cărți și mama le citea, citește și acum, seara, până să adoarmă [...] lectura unei cărți durând câteva luni. Operă, teatru și cam atât.*).

Fără îndoială, vorbim despre teritorii disputate în timp, „noduri urbane marginocentrice”²¹, oglinzi la scară mică a Europei Centrale, ce se definește ca o regiune a

²¹ Marcel Cornis-Pope, „I have called the nodal cities [...] *marginocentric* because of their tendency to challenge the hegemony of the metropolitan centers, offering an alternative to their national pull [...]” (Marcel Cornis-Pope, *Representing East-Central Europe's Marginocentric Cities* în *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*, Vol. al II-lea, editat de Marcel Cornis-Pope și John Neubauer, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2006, p. 11).

convergențelor provocate de un pluralism etnocultural, de interacțiuni religioase și de multilingvism. O astfel de diversitate socială, observată și analizată în timp prin proiecte de cercetare de tip istoric, sociologic, antropologic, literar (dacă ne gândim la geografia literară) sau artistic a dus la formularea unui concept care să cuprindă într-o formă cât mai concentrată specificul orașului bănățean: „ambiguitatea sistematică”²². Un atribut ca acesta permite schimbul intercultural, însă nu duce la asimilarea completă a influențelor care apar în parcursul istoric. Poate fi intuit un principiu care ține direcțiile la un loc, în dialog și toleranță, într-o *micro-armonie* în sens general. Acest aspect original pe care orașele Banatului îl ilustrează favorizează manifestări inedite din punct de vedere artistic (spre exemplu, arhitectura de secol XIX revelează „forme spontane” ale barocului, historismului, secesionului sau eclecticismului, cum ar fi: „barocul țărănesc”, păstrarea unui „stil tradițional”²³, a unui caracter propriu care modelează și construiește o nouă aparență arhitecturală) sau literar (dacă observăm predilecția scriitorilor pentru texte confesive, puternic subiective, cum sunt: jurnalele, romanul-reportaj, nuvele, povestiri, însemnări de călătorie. Așadar, texte în care pulsează „halucinantă densitate a realului însuși”²⁴).

Bibliografie

1. AUGÉ M., *Non-places: Introduction to the Anthropology of Supermodernity*, Londra, 1995, p. 78 apud Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi. Vol. I. Muntenia*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
2. Babeți, Adriana, *Literatura – o interfață a culturii urbane a memoriei. Studiu de caz – Timișoara în Banatul din memorie. Studii de caz*, Volum coordonat de Smaranda Vultur, Timișoara, Editura Marineasa, 2008.

²² Marcel Cornis-Pope, John Neubauer, Nicole Harsanyi, *Literary Production in a Marginocentric Cultural Node* în *History of the Literary Cultures of East-Central Europe*, op. cit., p. 106.

²³ Gabriel Székely, *Cultura Central-Europeană reflectată în evoluția gândirii arhitecturale și urbanistice 1700-1945. Studiu de caz: Timișoara și Arad*, rezumat al tezei de doctorat susținute la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București, p. 7.

²⁴ Adriana Babeți, *Prefață la Europa Centrală – memorie, paradis, apocalipsă*, coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, București, Editura Polirom, 1998, p. 7.

3. Babeți, Adriana, Ungureanu, Cornel, *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Volum coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1998.
4. BACHELARD, Gaston, *Poetica spațiului*, București/Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
5. CĂLINESCU, George, *Opere. Publicistică I (1920 – 1932)*, Ediție coordonată de Nicolae Mecu, prefață de Eugen Simion, București, Academia Română pentru Știință și Artă, 2010.
6. CIOCĂRLIE, Livius, *Clopotul scufundat*, Editura Cartea Românească, București, 1988 (fragmente) în Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Cornel, *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Iași, Editura Polirom, 1998.
7. CORNIS-POPE, Marcel, *Representing East-Central Europe's Marginocentric Cities în History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*, Vol. al II-lea, editat de Marcel Cornis-Pope și John Neubauer, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2006.
8. CORNIS-POPE, Marcel, NEUBAUER, John, HARSANYI, Nicole, *Literary Production in a Marginocentric Cultural Node în Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries*, Vol. al II-lea, editat de Marcel Cornis-Pope și John Neubauer, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2006.
9. CRNJANSKI, Miloš, *Lirica Itake i komentari*, Svetovi, Novi Sad, 1993 (fragmente), în românește de Ioan Radin, în Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Cornel, *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Iași, Editura Polirom, 1998.
10. IORGA, Nicolae, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, Volumul al II-lea, Ediție îngrijită de Lucian Cursaru, București, Editura Minerva, 1977.
11. IRINEU, Cora, *Scrisori bănățene*, Ediție îngrijită de Petre Pascu, Timișoara, Editura Facla, 1975 în Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Cornel, *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Iași, Editura Polirom, 1998.
12. JÓZSEF, Méliusz, *Orașul pierdut în ceață*, Volumele I și II, Traducere de Constantin Olariu, Prefață de Cornel Regman, București, Editura Minerva, 1982.
13. KUNDERA, Milan, *Cortina. Eseu în șapte părți*, traducere de Vlad Rosso, București, Editura Humanitas, 2008.

14. LEHAN, Richard, *The City in Literature. An Intellectual and Cultural History*, Berkely/ Los Angeles/ London, University of California Press, 1998.
15. LE RIDER, Jacques, *Mitteleuropa*, traducere de Anca Opric, Prefață de Andrei Corbea, Iași, Editura Polirom, 1997.
16. NEMOIANU, Virgil, *Arhipelag interior*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994 (fragmente) în Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Cornel, *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Iași, Editura Polirom, 1998.
17. NEMOIANU, Virgil, *O teorie a secundarului: literatură, progres și reacțiune*, Traducere în românește de Livia Szász Câmpeanu, București, Editura Univers, 1997.
18. NEUMANN, Victor, *Prefață în Nicolae Ilieșiu, Timișoara. Monografie istorică*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Prefață de Victor Neumann Timișoara, Editura Planetarium, 2003.
19. REBREANU, Liviu, *Opere, Volumul 18, Alte jurnale (1928 – 1943)*, Ediție îngrijită de Nicolae Gheran, București, Editura Minerva, 1998.
20. SZÉKELY, Gabriel, *Cultura Central-Europeană reflectată în evoluția gândirii arhitecturale și urbanistice 1700-1945. Studiu de caz: Timișoara și Arad*, rezumat al tezei de doctorat susținute la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București.
21. UNGUREANU, Cornel, *Geografia literaturii române, azi, Vol I. Muntenia*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
22. WEBER, Max, *Orașul*, Traducere de Dana Verescu, București, Editura All, 2013.